CÒDEXS

La col·lecció de còdexs està formada per llibres manuscrits d'especial rellevància, ja sigui per la categoria jurídica dels documents o bé per la riquesa ornamental d'algun dels exemplars. Procedeixen d'institucions diferents, com la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, el Sindicat de Fora, la Governació, la Batlia, les corporacions gremials, les institucions de l'Església, etc. El seu àmbit cronològic se situa entre els segles XIII i XVIII.

L'estudi dels còdexs de l'Arxiu del Regne de Mallorca ha estat objecte d'atenció des de la constitució de l'Arxiu.[1] La feina duta a terme per Antoni Mut Calafell recentment ens mostra diverses famílies de manuscrits segons el seu contingut documental.[2] Les més importants són aquestes:

— *Llibres de franqueses i privilegis del regne de Mallorca*. Es tracta d'un conjunt de còdexs, que sota aquesta denominació genèrica, contenen recopilacions de documents expedits majoritàriament per la Monarquia, però en els quals també apareixen altres sobirans aliens al regne, lloctinents i governadors, l'Església, els jurats, el papa, bisbes i abats. Aquests repertoris van constituir importants cossos legals d'acord amb la finalitat amb què es van realitzar.

Els exemplars existents permeten la classificació en tres grups de textos. Un primer conjunt correspon als còdexs més antics, amb un primer exemplar datat el 1291. Un segon grup és originat pel còdex més important de l'Arxiu, el *Llibre de franqueses i privilegis del regne de Mallorca*, conegut també per la denominació que li donà Josep Maria Quadrado de *Còdex dels Reis.*[3] Es tracta d'una recopilació, realitzada a partir de 1334 per Romeu des Poal per encàrrec dels jurats de la ciutat i regne de Mallorca, de documents d'especial interès atorgats per Jaume I, els tres monarques privatius de la dinastia mallorquina —Jaume, II, Sanç i Jaume III—, alguns sobirans aragonesos —Pere III, Jaume II i l'infant Alfons, després Alfons IV— els reis de Castella, Ferran IV i Alfons XI, Frederic III de Sicília, els pontífexs Gregori XI, Innocenci IV i Joan XXII, l'infant Pere de Portugal, senyor de Mallorca, etc. El tercer grup de còdexs presenta com a característica comuna iniciar la transcripció dels documents a

---

[1] José María Quadrado: "Noticias sobre los códices del Archivo General Histórico de Mallorca", a *Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios. 1882*, Madrid, 1883, pàg. 77 -82.; "Códices del Archivo General de Mallorca", a *Museo Balear...* IV (1887), pàg. 161-170; *Privilegios y Franquicias del Reino de Mallorca... otorgadas por los reyes de Mallorca, de Aragón y de España desde el siglo XIII hasta fin del XVII…* Palma, Escuela Tipográfica Provincial, 1894; Pedro Antonio Sancho Vicens: *Memoria descriptiva del Archivo Histórico de Mallorca*, cit., pàg. 748-759.

[2] [Antoni Mut Calafell]: "Llibre de…", a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. VII, Palma, 1991, pàg. 334-379.

[3] ARM, còdex 1. Vegeu els estudis de Josep Maria Quadrado: "El Códice de los Reyes, o sea, el Rey de los Códices", a *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes* III (1886), pàg. 361-392, i de Joan Pons y Marqués: *El códice de privilegios de Mallorca*. Palma, 1952.

partir de la carta de confirmació i reforma de les franqueses atorgada per Jaume II al començament de la segona etapa del seu regnat el 1300.

Altres recopilacions de naturalesa semblant podrien incloure's també com a *Llibres de privilegis i franqueses* però són coneguts tradicionalment i denominats per la historiografia pel nom dels seus compiladors, com és el cas del *Llibre d'en Pere de Sant Pere*, el *Llibre d'en Rosselló* o el *Llibre de n'Abelló*; o bé pel de les institucions a les quals pertanyen, com el *Llibre del Sindicat de Fora* o el *Llibre de la Confraria de Sant Jordi*.

S'han de citar també dos manuscrits redactats ja en l'edat moderna, que són pervivència de les recopilacions medievals. Es coneixen amb el títol de *Llibre de privilegis i cartes reials*.

— *Llibre del Repartiment*. Aquest grup de manuscrits conté, per una part, la distribució del conjunt de propietats immobiliàries que, tant a la ciutat com a la resta de l'illa, es varen repartir entre Jaume I i els magnats participants en la conquesta de Mallorca; per una altra, el detall de les donacions atorgades pel Monarca als seus propis mainaders. És probable que existís un manuscrit original, avui desaparegut, redactat en àrab i del qual derivarien els altres exemplars. El primer és el denominat *Liber regis qui dicitur capudbrevium de divisionibus civitatis et insule Maioricarum,* conegut també per *Còdex llatino-aràbic del Repartiment de Mallorca*. És un manuscrit redactat devers 1232 que compta amb la particularitat de tenir la primera part redactada en llatí i la segona en àrab. Resulta d'excepcional importància, pel moment en què es va redactar, per al coneixement d'aspectes com la propietat immobiliària de l'illa just després de la conquesta i de la toponímia anterior.

A més del manuscrit comentat, es conserven a l'Arxiu del Regne de Mallorca uns altres tres exemplars amb relació al repartiment. Es tracta del *Capbreu de las divisions del regne de Mallorca entre lo Rei y los seus…*, que conté una versió en català redactada en el segle XIII o XIV;[4] el *Liber regis* o *Capudbrevium tocius territorii insule Maioricarum*, còpia redactada en llatí probablement en el segle XIV, i el *Llibre del Repartiment de Mallorca*, que és una còpia tardana, ja del segle XVI, del text català del ja comentat.

— *Llibre d'ordinacions del regne de Mallorca*. Aquesta denominació genèrica correspon a un conjunt de còdexs que contenen sobretot propostes de normatives presentades pels jurats al rei o als seus representants per a la seva aprovació, i també documents interessants sobre els reglaments d'institucions com la Governació, la Batlia, el Veguer o altres. Els manuscrits als quals es fa referència són el còdex titulat *Ordinacions del regne*, redactat en el segle XV; el denominat *Ordinacions de Mallorca*, recopilació similar a l'anterior, també redactada en el segle

[4] Vegeu sobre això l'obra de Ricard Soto Company*: Còdex català del llibre del repartiment de Mallorca*, Palma, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, 1984.

XV; el *Llibre d'ordinacions del present regne de Mallorca*, compost al final del mateix segle, com també ho va ser probablement el *Llibre d'ordinacions del regne*. El *Llibre d'ordinacions del regna i altres cosas* és una còpia incompleta d'aquest darrer, realitzada en el segle XVI i que, a més, aporta una compilació de documents feta en els segles XVI i XVII.

— *Llibre del Mostassaf*. Sota aquesta denominació apareixen tres còdexs que contenen recopilacions de documentació referida a les competències del mostassaf, un dels càrrecs municipals de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca. Els exemplars conservats són el *Llibre d'ordinacions de l'ofici de Mostaçaff de la ciutat de Mallorques*, còdex incomplet redactat en el segle XV, el *Llibre dels capítols i ordinacions del Mostaçaff de la ciutat i regne de Mallorques*, compilat igualment en el segle XV, i *el Libre de privilegis, stabliments e ordinations del molt magnífich Mustaçaff de la ciutat i regne de Mallorca*, recopilació del segle XVI o XVII.

— *Llibre de capítols dels drets universals*. Els dos importants còdexs que s'enquadren en aquesta denominació contenen la normativa fiscal del regne de Mallorca referent a les imposicions indirectes sobre els articles de primera necessitat —oli, vi, blat, carn—, productes manufacturats, comerç i transaccions de tot tipus, que van estar vigents durant l'edat mitjana i van perdurar com a tals fins al segle XIX, com a sistema de finançament del deute públic del municipi. El primer còdex és el *Llibre de capítols antich dels drets universals*, compilat al final del segle XIV, el segon és el *Llibre de capítols dels drets*, la recopilació del qual correspon al segle XV, però s'hi s'observen addicions dels segles XVI i XVII.

A part dels esmentats grups de còdexs, hi ha altres manuscrits importants Així, en primer lloc, el *Llibre de Corts Generals*, redactat en el segle XV, que conté diversos capítols de Corts relacionats amb el regne i un repertori de normatives dictades per la Monarquia, entre les quals hi ha el règim de sort i sac. El *Llibre del regiment de sort i sac*, compost entre 1467 i 1582, conté precisament tota la documentació relativa a aquest sistema de govern i a les circumstàncies de la seva implantació. Cal esmentar finalment el *Llibre de codis feudals*, un manuscrit del segle XIV en el qual apareixen, entre d'altres, una còpia dels *Usatges de Barcelona*, els *Costums de Catalunya…*, el document relatiu a la constitució de pau i treva atorgada per Jaume I el 1228, etc.